

Barn og unges deltakelse i forskning: Muligheter og utfordringer

Aina Landsverk Hagen

Seniorforsker

Arbeidsforskningsinstituttet, OsloMet – storbyuniversitetet

aina.hagen@oslomet.no

Selma Therese Lyng

Seniorforsker

Arbeidsforskningsinstituttet, OsloMet – storbyuniversitetet

selma.lyng@oslomet.no

Forskning på barn og unge innebærer spesifikke utfordringer og muligheter. Noen av dem illustreres tydelig i den følgende feltfortellingen, fra et prosjekt der en av oss deltok i forskerteamet. Vi er på Tøyen i Bydel Gamle Oslo. Året er 2014. Vi har fått i oppdrag å gjøre en sosiokulturell stedsanalyse for bydelen (se Brattbakk et al., 2015), med spesiell vekt på å få fram de såkalte «stille stemmene» i nabolaget, de som ikke kommer på folkemøter. Barn og ungdom er derfor en av de sentrale gruppene vi skal undersøke. For flere av oss i forskerteamet er det første gang vi deltar i et prosjekt som involverer unge. Lokalet i aktivitetshuset på Tøyen er fullt av unge i ulike aldre, det oppleves som kaos og uro, men på et tidspunkt får vi kontakt med en ung gutt, vi kan kalle ham Ahmed, 15 år. Vi stiller vårt forskerspørsmål, som egentlig er et oppdragsspørsmål: «Hvordan kan Tøyen bli et bedre sted å vokse opp?» Ahmed ser på oss, fortørnet og svarer med kant i stemmen: «Tøyen er *perfekt*. Sier du at det ikke er bra på Tøyen?»

Involvering av barn og ungdom i forskning kan gjøre vondt. I dette tilfellet kjente forskeren at det stakk i magen. Ahmed påpekte helt rettmessig hvor lite relevant forskningsspørsmålet vårt var for ham i hans liv. Han og mange av de andre barna som har vokst opp i et urbant område som forbindes med stor fattigdom og problemer med vold, rus og narkotikatrafikk, har mange beskrivelser av gode opplevelser fra barndommen, der de forteller om verdier og samhold og mangfold som gir plass til annerledeshet. Dette skulle vi få vite mer om senere, da vi lærte oss å stille andre spørsmål. Relevante spørsmål, som tok barn og unge på Tøyen mer på alvor. Deres levde liv og erfaringer kom virkelig til syne for

oss da vi begynte å spørre om ting som gikk mer til kjernen, uten antagelser og fordommer. Hvor har du det godt? Hvilke steder er viktige for deg? Hvilke steder har du med deg i hjertet ditt? Da fikk vi også høre om vanskelige oppvekstbetingelser. Og om hvor ofte de føler seg sviktet av voksne rundt dem. Også eksperter som skal «hjelpe» og «forstå». Eller bare forske på dem.

Det var ikke bare det at vi disset oppvekststedet til Ahmed, gjennom det forutinntatte spørsmålet, som gjorde vondt. Som forskere på byutvikling og medvirkning ble vi også fort konfrontert med at vi ikke bare kunne anta at Ahmed var glødende opptatt av framtida for dette stedet: «Dessuten, hva bryr jeg meg? Dere får ikke fiksa noe før jeg er voksen og har flyttet herfra.» Etter som stedsanalysen skred fram, måtte vi erkjenne at han hadde rett. Byutvikling er kompleks, og går så sakte at Ahmed som ungdom sannsynligvis får liten glede av vår kunnskapsproduksjon.

Dette felteksmpelet skildrer utfordringer som går igjen i litteraturen om metoder i barne- og ungdomsforskning. Maktasymmetrier kan aktiveres på særskilte måter mellom voksne forskere og unge deltakere. Både i kvalitativ og kvantitativ forskning er det en utfordring å utforme forskningsdesign som gir god tilgang til og kvalitet på data om barn og ungdoms erfaringer og perspektiver. Ikke bare er det særskilte hensyn å ta, for eksempel knyttet til hvordan man kan sikre informert samtykke fra de unge selv og deres foreldre. Eksempler på problemstillinger i metodelitteraturen spenner fra det å få til produktive og etisk gode relasjoner og kommunikasjonsformer i intervjuer og feltarbeid, til utforming og utfylling av spørreskjema. Feltfortellingen over illustrerer tydelig hvordan det kan være krevende å motivere unge til å delta i forskning, og at det ofte må flere forsøk og innfallsvinkler til for at forskere treffer riktig. Vår erfaring gjorde også at vi stilte oss spørsmålet: Hvorfor skal barn og ungdom *ville* delta i forskning?

Dette temanummeret belyser og diskuterer utfordringer og muligheter i deltakelse og involvering av barn og ungdom, med utgangspunkt i fersk kvalitativ og kvantitativ samfunnsvitenskapelig forskning. Før vi introduserer nummerets fire artikler, vil vi løfte fram noen spørsmål knyttet til metodeutvikling i barne- og ungdomsforskning som vi mener er særlig aktuelle i tida framover.

Samfunnsvitenskapelig forskning bidrar til å forme våre forståelser av unge og endringer i deres livsbetingelser og utfordringer, og brukes i utstrakt grad som grunnlag for politiske beslutninger, i utforming av politikk, tiltak og tjenester, i profesjonsutdanninger og i praksisfelt. I kjølvannet av FNs konvensjon om barns rettigheter fra 1989 har interessen for kunnskap om barn og ungdom vært stadig økende. I samfunnsforskningen har unge blitt mer synlige, deres synspunkter blir oftere inkludert som legitime og viktige kunnskapskilder – og parallelt har det skjedd en intensivering i metodediskusjoner om hvordan unge skal posisjoneres og delta i forskning (Backe-Hansen & Frønes, 2012). De ulike tilnærmingene kan deles inn på forskjellige måter, men et hovedskille går mellom forskning *på* og *med* barn og unge. Innenfor begge tilnærmingene har spørsmål om hvordan man kan få mest mulig relevant og gyldig kunnskap om barns oppvekstvilkår, erfaringer, opplevelser og perspektiver stått sentralt. I forskning *med* barn vektlegges også andre hensyn: Utvikling og bruk av medvirkningsorienterte forskningsdesign og metoder begrunnes ikke bare med at det er nødvendig for å få tak i data som filtreres bort når voksne bestemmer forsknings-tema og -spørsmål, men også med etiske hensyn (f. eks. Kellett, 2005). Et annet argument

er at medvirkningsorienterte metoder er mer barnevennlige og motiverende enn tradisjonelle kvantitative og kvalitative metoder (f. eks. Punch, 2002). Inkludering av unge som medforskere brukes også som en strategi for myndiggjøring og økt samfunnsdeltakelse, på kort og lang sikt: Det imøtekommer barn og ungdoms rett til å bli tatt på alvor, hørt og inkludert i storsamfunnet (Boyden & Ennew, 1997). Når ungdom gjennom å delta i forsknings- og utviklingsprosesser erfarer mestringsfølelse, stolthet og opplevelser av å høre til, bidra og ha en betydning for andre, kan det gi kompetanse og motivasjon både til å fortsette å bidra som kunnskapsprodusenter i eget lokalsamfunn og til videre samfunnsdeltakelse (Tolstad, Hagen & Andersen, 2017). Slik har ungdoms medvirkning i forskning også et bredere demokratisk aspekt ved seg, ut over det å bidra til samfunnsvitenskapelig kunnskapsproduksjon.

Innenfor norsk sosiologisk barne- og ungdomsforskning har det først og fremst blitt forsket *på* unge, gjennom tradisjonelle metoder som intervjuer, observasjon, registerdata-analyser og spørreundersøkelser, mens medvirkningsbaserte metoder bare i begrenset grad har blitt tatt i bruk. I det feltet som kalles tverrfaglige barne- og barndomsstudier (Childhood Studies), som har vokst seg stort internasjonalt siden slutten av 1980-tallet, har imidlertid forskning *med* unge fått sterkt fotfeste. Her har medvirkningsorienterte metoder blitt så vanlig at de nærmest utgjør en norm. I dette feltet er det særlig to typer kritikk som går igjen: På den ene siden en bekymring for at det fortsatt er for mange hindringer for unges reelle medvirkning i forskning. På den andre siden er det påpekt at prinsippet om barn og ungdoms medvirkning i forskning har antatt så paradigmatisk og politisk korrekte former at det ikke lenger må begrunnes, og at kritiske refleksjoner over metodevalg viker for en ensidig oppmerksomhet på å gjøre «det rette» (Carter, 2009; Gallacher & Gallagher, 2008; McCarry, 2012; Kennan & Dolan, 2017).

Begge disse formene for kritikk berøres i dette temanummeret, i de tre artiklene som handler om den medvirkningsorienterte forskningen som i internasjonal metodelitteratur går under betegnelsen Participatory Action Research (PAR). I tillegg viser disse tre artiklene på ulike måter hvordan ensidige teoretiske forståelser kan begrense metodiske refleksjoner, valg og praksiser – og dermed data, funn og kunnskapsproduksjon. Marit Ursin beskriver i sin artikkel hvordan det nye aktørperspektivet i den tverrfaglige barne- og barndomsforskningen ble et teoretisk premiss som i gatebarnfeltet ga en nærmest fullstendig pendelsvinging også i metodevalg, og som fikk konsekvenser for hvilke forskningsdeltakere, metodeverktøy og analysestrategier som ble ansett som relevante og legitime i kunnskapsproduksjonen om gatebarn. I det nye metodeparadigmet har betydningsfulle aktører, relasjoner og strukturer blitt oversett i datainnsamling og analyser. Gravesen, Mikkelsen og Frostholt tar på sin side utgangspunkt i kritikken om at tradisjonelle metoder viderefører et *adultosentrisk* vitenskapsteoretisk ståsted, der det tas for gitt at voksnes kunnskap er overlegen unges. I dette kritiske perspektivet begrunnes behovet for utvikling av medvirkningsbaserte metoder blant annet med at etablerte metoder gir begrenset tilgang til barn og ungdoms perspektiver fordi de sjelden er vant til å uttrykke seg fritt og bli tatt på alvor i voksen-dominerte samfunn. Samtidig problematiserer de forestillinger om at man helt og fullstendig kan og bør forlate et adultosentrisk perspektiv i alle deler av forskningsprosessen. Tronsen og Eriksen tematiserer i sin artikkel hvordan motsetningen mellom teoretiske forståelser av barn som kompetente vs. sårbare har bidratt til en dualisme mellom

barns rett til deltakelse vs. beskyttelse i forskning. De peker på mulighetene for å overskride motsetningene, både når det gjelder teori og metode.

Slik vi ser det, er det nødvendig å komme forbi ideologiske tatt-for-gittheter, posisjoner og skyttergraver i videreutvikling av relevante, produktive og etisk gode metoder for unges deltakelse i forskning. Ulike metoder gir tilgang til ulike typer kunnskap, og et grunnleggende prinsipp for valg av metoder må være formålet med forskningen – hva vi søker kunnskap om – i hvert enkelt prosjekt. Utforsking av sosiale og kulturelle strukturer krever andre data og metodeverktøy enn endringsprosjekter der unge skal få innflytelse over utforming og utvikling av tilbud og tjenester som angår dem. Tradisjonelle metoder stenger ikke i seg selv for tilgang til unges erfaringer og perspektiver, og det er ikke gitt at «barne- og ungdomsvennlige» medvirkningsverktøy er like godt egnet til å fange opp behov og interesser på tvers av ulike grupper av unge. På den andre siden ligger det også et stort potensial i å supplere tradisjonelle forskningsdesign med involvering av barn og ungdom i flere faser av forskningsprosessen, fra utforming av forskningsspørsmål til analyse og formidling. Også i kvantitativ forskning kan unge involveres, for eksempel i utforming, pilotering og validering av spørreskjema. Hindringene for denne typen metodeutvikling kan handle om tid og ressurser i forskningsprosjekter, vane, tatt-for-gitte oppfatninger av begrenset kapasitet og kompetanse til medvirkning hos unge, eller frykt for at en selv ikke mestrer et repertoar av kommunikasjonsformer og metodestrategier som kreves for å legge til rette for motiverert og reell deltakelse fra ulike barne- og ungdomsgrupper – vel så mye som teoretiske og metodologiske prinsipper og posisjoner.

Betydningen av metodeutvikling på tvers av etablerte metodetradisjoner aktualiseres også med prioriteringsendringer i forskningsfinansieringen: Det legges i økende grad vekt på at forskning skal være anvendelig, ha innvirkning og føre til endring, at stakeholdere skal involveres – også som samskapere av forskning. Barn og ungdom posisjoneres som relevante stakeholdere, også i forsknings- og utviklingsprosjekter som adresserer store og komplekse samfunnsutfordringer og ikke retter seg spesifikt mot tilbud og tjenester for unge.¹ Disse ytre betingelsene innebærer et økt trykk på involvering av barn og ungdom i forskning som vi mener må møtes med både metodeutvikling og kritiske metodologiske og vitenskapsteoretiske diskusjoner. Kanskje krever det også at mange av oss revurderer eller gjen tenker begrunnelsene for egne posisjoner og metodepraksiser. Samtidig har vi som forskere kanskje også ansvar for å bidra til refleksjon og endring hos de voksne som bestiller mer deltakelse og medvirkning fra barn og ungdom. Dersom de som er mottakere av den samproduserte kunnskapen ikke har de nødvendige forutsetningene for å ta den i bruk, kan involvering av unge i forskning få preg av skinneffekt med få reelle konsekvenser. En kritisk holdning og nysgjerrighet for det barn og unge har å tilføre forskningen, som aktører, subjekter, objekter og endringsagenter, opplever vi at gir driv på metodeutvikling og -innovasjon blant både forskerkolleger og samarbeidspartnere. Tilbake til spørsmålet som tvang seg fram på Tøyen: Hvorfor skal barn og ungdom *ville* delta i forskning? Kanskje forsterker også det økte trykket på involvering av unge vårt ansvar som forskere til å vise barn og unge hvordan de ved å dele sine hverdagslivserfaringer eller å svare på spør-

1. <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/h2020-section/europe-changing-world-inclusive-innovative-and-reflective-societies>

reskjema kan få innvirkning på utforming av bedre oppvekstbetingelser. Enten indirekte gjennom politikktutforming eller direkte gjennom lokale endringsprosjekter. Også på perfekte Tøyen.

HVA FÅR DU LESE I DETTE TEMANUMMERET?

Dette temanummeret byr på fire artikler der forfatterne bruker egen forskning i refleksjoner om utfordringer og muligheter i barne- og ungdomsforskning. Marit Ursin har skrevet artikkelen «Gatebarnet som offer og helt: En kritisk gjennomgang av den metodologiske utviklingen av den tverrfaglige barne- og barndomsforskningen». Ursin beskriver hvordan den tidlige forskningen på gatebarn knapt var interessert i barns egne erfaringer og perspektiver, og var preget av patologiserende, sensasjonalistiske og objektiviserende framstillinger av gatebarn. Med gjennomslaget på 1990-tallet av den tverrfaglige barne- og barndomsforskningens nye syn på barn som kompetente subjekter, endret også gatebarnforskningen seg. I det nye paradigmet ble framstillingene preget av gatebarns aktørskap, fleksibilitet, kreativitet, tilpasningsdyktighet, mestringsstrategier og overlevelsestaktikker. Parallelt skjedde en endring i forskningen fra betoning av negative til positive, utviklingsfremmende og myndiggjørende aspekter ved livet på gata. Ursin argumenterer for at dette ikke bare skyldes den nye teoretiske forståelsen av barn som aktører, men også et metodologisk skifte som ga forrang til medvirkningsorienterte metoder. Med eksempler fra gatebarnfeltet, diskuterer hun hvordan forskere gjennom rendyrkede medvirkningsorienterte forskningsdesign blant annet risikerer å finne aktørskap «by default» og usynliggjøre strukturer som påvirker barns liv. Forfatteren argumenterer for at det er behov for forskning som gir mer nyanserte og tykke beskrivelser av gatebarn og deres livssituasjon, og løfter fram hvordan longitudinelle, etnografiske forskningsdesign kan bidra til det.

David Thore Gravesen, Sidse Hølvig Mikkelsen og Peter Hornbæk Frostholtm diskuterer i artikkelen «Imellem inddragelse og adultocentrisme. Metodologiske refleksjoner over utfordringer og paradokser i kvalitativ børne- og ungeforskning» hvorvidt det er mulig – og ønskelig – å designe og gjennomføre deltagende forskningsprosjekter som tar fullstendig utgangspunkt i de unges perspektiv framfor de voksne forskernes. Ved å vise fram sine egne erfaringer med ulike metodologiske utfordringer i et prosjekt om ungdoms hverdagsliv, tilhørighet og normalitet i en dansk provinsby, og knytte disse til teoretiske perspektiver og kritiske refleksjoner rundt maktforholdet mellom unge deltagere og forskere, inviterer forfatterne også leseren til å reflektere rundt disse problemstillingene. Artikkelen bygger på et treleddet forskningsdesign, med workshops, fokusgruppeintervjuer og «walk-and-talks», som brukes som eksempler på demokratiserende metoder der unges perspektiver i ulik grad influerer forskningen. Her dukker også spørsmål rundt forskningsetikk, deriblant samtykke, visuelle og taktile datainnsamlingsverktøy samt unges motstand mot å dele materiale fra egne mobiler opp. Forfatterne argumenterer for at sammensetningen av metoder hjalp til med å gi stemmer til ulike typer ungdommer, ikke kun de selvsikre – samtidig som deltakelse organisert gjennom skolen gjør at det nettopp ikke blir fullstendig frivillig for de unge å delta. Metoden der forskerne går sammen med unge i deres eget nabolag, såkalte walk-and-talks, er ifølge forfatterne metoden som gir ungdommene størst handlerom, men samtidig var dette den mest uforutsigbare prosessen for forskergruppen.

Artikkelen viser også hvordan forskeren kan *tilstrebe* å ta de unges perspektiv i deltagende forskning, mens interaksjonen alltid vil være preget av maktforholdene mellom de involverte aktørene.

Marianne V. Trondsen og Sissel H. Eriksen er opptatt av mulighetene aksjonsforskning gir til aktivt å involvere barn og unge. I artikkelen «Mellom deltakelse og beskyttelse. Aksjonsforskningens mulighetsrom for barn og unge» tar de utgangspunkt i at synet på unge som sårbare individer kan utgjøre et hinder både for unges medvirkning i forskning og for kunnskapsproduksjon om barn og ungdoms egne perspektiver. Artikkelen baserer seg på erfaringer fra et aksjonsforskningsprosjekt om, for og med ungdom i en særlig sårbar situasjon, og som inkluderte utvikling og etablering av en brukerstyrt, internettbasert selvhjelpsgruppe for unge med psykisk syke foreldre. I artikkelen viser de kjennetegn ved aksjonsforskning som gjør metoden godt egnet til å fremme barn og unges medbestemmelse og deltakelse i forskning, og samtidig ivareta deres behov for beskyttelse. I forskning på sensitive tema aksentueres betydningen av å balansere disse to hensynene. Forfatterne beskriver hvordan dette kan gjøres i aksjonsforskningsprosjekter gjennom deltakerorienterte prosesser, en nær forskerrolle og et mål om at forskningen skal bidra til endring. Nærmere bestemt løfter Trondsen og Eriksen fram hvordan aksjonsforskningsdesignets kombinasjon av en nær, involvert forskerrolle og jevnlig dialog med deltakerne gir gode muligheter til en sensitiv håndtering av utfordringer knyttet til reell deltakelse og beskyttelse som aktiveres i ulike faser av et forskningsprosjekt.

I den siste artikkelen, «Rekkefølgeeffekter i spørreundersøkelser blant ungdom. Resultater fra et split-ballot eksperiment», undersøker Anders Bakken, Patrick Lie Andersen, Lars Roar Frøyland og Dawit Shawel Abebe hvordan rekkefølgen på svaralternativer i et spørreskjema kan påvirke hva ungdom svarer om sin egen psykiske helse. Forskning fra de siste tiårene har påvist en økning i selvrapporterte psykiske helseplager blant ungdom, og spesielt blant jenter. Men har det en betydning hvordan svaralternativene presenteres? Dersom «veldig mye plaget» presenteres først, resulterer det i høyere depresjonstall enn om man bruker «veldig lite plaget» først? Artikkelen peker på noen ubesvarte spørsmål rundt slike rekkefølgeeffekter i spørreundersøkelser, spesielt i elektroniske versjoner og knyttet til kjennetegn som kjønn eller alder. Den tar utgangspunkt i undersøkelsen Ung i Oslo 2015, som er en del av de nasjonale Ungdata-undersøkelsene, og analyserer et eksperiment der respondentene ble tilfeldig rutet til to ulike varianter av spørreskjemaet. I et spørsmålsbatteri om depressive symptomer ble svaralternativenes rekkefølge presentert på to ulike måter, med det å være plaget først eller ikke å være plaget først. Analysen viser at det er en effekt av rekkefølgen, men at den ikke er knyttet til alder, kjønn eller hvor lang tid ungdommene bruker på undersøkelsen. Det forfatterne finner, er derimot at rekkefølgen samspiller med skolekarakterer, og de drøfter hvorvidt dette kan forklares ved ulike modeller knyttet til motivasjon, kompetanse og kognitive ferdigheter. De viser slik viktigheten av å være bevisst metodiske konsekvenser av både design og analyse av spørreskjemaundersøkelser for å unngå feiltolkninger. Bakken, Andersen, Frøyland og Abebes artikkel viser hvordan selv subtile forskjeller i datainnsamlingsprosessen kan spille inn på resultatene, og anbefaler spørreskjemaoppsett som gir mer konservative estimater, både av hensyn til den offentlige debatten rundt psykiske helseplager, og til grupper eller individer hvis situasjon lett kan feiltolkes.

Dette temanummeret inneholder også en anmeldelse av en bok som bidrar med nye metodetilnærminger i forskning på unge: Guro Ødegård anmelder antologien *Understanding young participation across Europe: from survey to ethnography*. I tillegg anmelder Thomas Ugelvik boken *Fengslende sosiologi: Makt, straff og identitet i Trondheims fengsler*, Karin Widerberg anmelder *Hvordan bruke teori? Nyttige verktøy i kvalitativ analyse*, og Hanne Svarstad anmelder *Grønn omstilling – norske veivalg*.

Vi håper at dette temanummeret vil bidra til flere, nyanserte og pragmatiske diskusjoner om metodebruk og metodeutvikling i barne- og ungdomsforskning.

God lesning!

REFERANSER

- Backe-Hansen, E. & Frønes, I. (2012). *Metoder og perspektiver i barne- og ungdomsforskning*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Boyden, J. & Ennew, J. (1997). *Children in Focus: A Manual for Participatory Research with Children*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Brattbakk, I., Hagen, A. L., Rosten M. R., Sæter, O., Osuldsen, J., Andersen, B., Thorstensen, E. & Bratseth, K. (2015). *Hva nå, Tøyen? Sosiokulturell stedsanalyse av Tøyen i Bydel Gamle Oslo*. Rapport 8/2015. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.
- Carter, B. (2009). Tick box for child? The ethical positioning of children as vulnerable, researchers as barbarians and reviewers as overly cautious. *International Journal of Nursing Studies*, 46(6), 858–864.
- Gallacher, L. A. & Gallagher, M. (2008). Methodological immaturity in childhood research? Thinking through ‘participatory methods’. *Childhood*, 15(4), 499–516.
- Kellet, M. (2005). *Children as active researchers: A new research paradigm for the 21st century?* ESSRC National Centre for Research Methods: NCRM Methods Review Papers, NCRM/03.
- Kennan, D. & Dolan, P. (2017). Justifying children and young people’s involvement in social research: Assessing harm and benefit. *Irish Journal of Sociology*, 25(3), 297–314.
- McCarry, M. (2012). Who benefits? A critical reflection of children and young people’s participation in sensitive research. *International Journal of Social Research Methodology*, 15(1), 55–68.
- Punch, S. (2002). Research with children: The same or different from research with adults? *Childhood*, 9(3), 321–341.
- Tolstad, I., Hagen, A. L. & Andersen, B. (2017). The amplifier effect: Youth co-creating urban spaces of belonging through art, architecture and anthropology, i S. Bastien & H. Holmarsdottir (red.), *Youth as architects of change: Global efforts to advance youth-driven innovation for social change*. New York: Palgrave Macmillan.